

СИБІГА С. Е.,
приватний нотаріус, здобувач кафедри
цивільного права № 1
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.435

НОВАЦІЯ, ЗМІНА УМОВ ДОГОВОРУ І ЗАМІНА СТОРОНИ У ЗОБОВ'ЯЗАННІ

Стаття присвячена дослідженню новації за цивільним правом України. На основі практики українських судів здійснено порівняння новації та зміни умов договору, яка, на відміну від новації, не припиняє первісного зобов'язання. Зроблено висновок про те, що новація повинна охоплювати собою також і заміну сторін зобов'язання.

Ключові слова: новація, заміна сторін зобов'язання, відступлення права вимоги, переведення боргу, припинення зобов'язання.

Стаття посвящена дослідженню новации в гражданском праве Украины. На основании практики украинских судов проведено сравнение новации и изменения условий договора, которое, в отличие от новации, не прекращает первоначального обязательства. Сделан вывод о том, что новация должна охватывать также и замену сторон в обязательстве.

Ключевые слова: новация, замена сторон обязательства, уступка права требования, перевод долга, прекращение обязательства.

The paper is devoted to the research of novation in Ukrainian civil law. Basing on the case-law of Ukrainian courts the author compares novation and the change of contractual terms, which (unlike the novation) does not entail the extinction of the initial obligation. The conclusion is drawn that the novation should encompass the substitution of parties of the obligation.

Key words: novation, substitution of parties of the obligation, assignment of rights, transfer of obligation, extinction of obligation.

Вступ. Інститут новації належить до традиційних інститутів цивільного права, започаткованих ще правниками Давнього Риму. Однак у чинному Цивільному кодексі України (надалі – ЦК України) новації присвячено тільки одну статтю – статтю 604. Відповідно до цієї статті «зобов'язання припиняється за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами». Лаконічність зазначеного законоположення призводить до істотної невизначеності в розумінні новації і тим самим породжує чимало проблем у правозастосовній практиці. Одним із кардинальних питань, які підлягають вирішенню, є питання про те, як відрізнити новацію (яка призводить до припинення первісного зобов'язання і виникнення нового) від зміни умов договору (за якої зобов'язання не припиняється, а продовжує існувати, тільки з дещо іншим змістом). Дотичним до щойно означеного є ще одне важливе питання такого характеру: чому вітчизняний законодавець закріпив модель, за якою новація має відбуватися неодмінно «між тими ж сторонами»? Адже в Давньому Римі і в сучасних кодексах зарубіжних держав новація, насамперед, розуміється як механізм для заміни сторони.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб виявити зміст поняття новації шляхом порівняння новації зі зміною умов договору, а також шляхом з'ясування можливості включення до обсягу поняття новації випадків заміни сторони в зобов'язанні.

Результати дослідження. Новація становить собою заміну одного зобов'язання іншим – новим зобов'язанням. Цілком очевидно, що така заміна має сенс тільки в тому випадку, коли нове зобов'язання чимось відрізняється від попереднього.

З точки зору формальної логіки у даному випадку доречно звернутися до закону тотожності. Якщо застосувати цей закон до нашої ситуації, одержимо таке. Зобов'язання – це правовідношення (див. ст. 509 ЦК України); а тому, як і будь-яке інше правовідношення, воно характеризується визначеним набором параметрів. Цими параметрами є: (а) підстава виникнення, (б) суб'єктний склад, (в) об'єкт (предмет), і (г) зміст. Отже, за законом тотожності, якщо два зобов'язання відрізняються між собою хоча б за одним із вищеназваних параметрів, – вони не є тотожними. Таким чином, з точки зору формально-логічного закону тотожності зміна будь-якого із параметрів зобов'язання як правовідношення (в тому числі навіть і щонайдрібніша зміна змісту зобов'язання) повинна була б становити новацію, оскільки зобов'язання, утворене внаслідок такої зміни, не тотожне зобов'язанню, що існувало до зміни. Власне кажучи, саме такої логіки додержувались правники Давнього Риму, котрі кваліфікували як новацію будь-які зміни зобов'язання: і зміну підстави, і заміну сторони, і заміну предмета, і зміну умов договірної зобов'язання, таких як строк, місце, спосіб виконання тощо.

На відміну від давньоримської юриспруденції, сучасна правнича наука виходить із того, що не будь-яка зміна параметрів договірної зобов'язання повинна означати новацію. Іншими словами, новацію (в порядку ч. 2 ст. 604 ЦК України) належить відрізняти від зміни умов договору, що передбачена ч. 1 ст. 651 і ст. 653 ЦК України. Не буде перебільшенням сказати, що абсолютно всі дослідники, які зверталися до проблематики новації, порушували питання про відмінність новації від зміни умов договору (див.: [1, с. 34; 2, с. 63-64; 3, с. 179-185; 4, с. 408; 5, с. 98; 6, с. 15-16, 19-24; 7, с. 15]).

Такої ж позиції додержуються і вищі судові інстанції України. Так, наприклад, ВССУ наголошує, що «новація не може мати місце в разі лише тільки зміни будь-якої умови договірної зобов'язання, оскільки це могло б породити проблеми в практиці її застосування, зокрема у вирішенні питання щодо застосування заходів майнової відповідальності» [8]. ВГС у своїх постановках неодноразово підкреслював, що від новації слід відрізняти «просту заміну якоїсь умови договору» [9; 10; 11]. Загалом, у правозастосовній практиці проблема відмежування новації від зміни умов договору найчастіше постає у випадках, коли між сторонами спору було проведено реструктуризацію боргу. Зазвичай реструктуризація боргу зводиться до відстрочення, розстрочення або зміни графіку платежів за грошовим зобов'язанням після того, як таке зобов'язання не було виконано боржником у належний строк. У подібних випадках одна зі сторін спору з тих або інших мотивів (наприклад, для того, аби визнати припиненим акцесорне зобов'язання) може посилатися на те, що домовленість про реструктуризацію боргу становила собою новацію. Стосовно цієї категорії справ вітчизняні суди сформували усталену практику, згідно з якою реструктуризація боргу, яка по суті становить собою зміну умов договору, пов'язаних зі строком та порядком виконання грошового зобов'язання, не є новацією.

Так, наприклад, у справі № 5011-36/4786-2012 ВГС зазначив, що «доводи скаржника про те, що уклавши... угоду про внесення змін до договору, якою реструктуризована прострочена заборгованість..., сторони фактично здійснили новацію, колегією суддів відхиляються, оскільки, зміна порядку та строків погашення заборгованості за рахунками-фактурами... не може бути розцінена як новація в розумінні ст. 604 ЦК України» [12].

Такого ж висновку ВГС дійшов у справі № 5011-7/5222-2012, вказавши, що «укладення додаткових угод до договору, зокрема про зміну номеру договору, строку виконання зобов'язань за договором, не припиняє первісного зобов'язання сторін за договором, а відповідно, угода сторін про реструктуризацію заборгованості не може бути розцінена як новація в розумінні ст. 604 ЦК України <...> Узгодження позивачем та відповідачем у межах цих угод графіку погашення заборгованості є способом надання розстрочки виконання платежів та не може бути оцінене як новація договору» [13].

У судовій практиці є також випадки, коли суди не визнавали новацією зміну умов, що стосувалися предмета зобов'язання, зокрема таких умов, як кількість і асортимент товару за договором поставки. Так, у справі № 904/10449/14 ВГС не визнав новацією укладену сторонами специфікацію до договору поставки, якою сторони змінили умови про асортимент, кількість, ціну та строки поставки продукції [14].

Ще один випадок – коли сторона посилалася на новацію, пов'язаний із договором застави (іпотеки). Так, перед судами постало питання: якщо при заміні боржника майновий поручитель погоджується забезпечити виконання зобов'язання новим боржником, то чи можна це вважати новацією договору застави. Іншими словами, чи є зміна умови про те, чие саме зобов'язання забезпечується, новацією договору застави? ВСУ у справі № 3-9гс11 дав заперечну відповідь на це запитання [15].

Таким чином, навіть короткий огляд практики вітчизняних судів неодмінно породжує питання: що саме повинно змінитися у договірному зобов'язанні, щоб ця зміна була кваліфікована судом як новація? ЦК України не містить жодних вказівок на цей рахунок. Як слушно відзначив в одній зі своїх ухвал ВССУ, «законодавцем не встановлено критеріїв, за якими внесення змін до договору можна кваліфікувати як припинення первісного зобов'язання та заміну первісного зобов'язання новим» [8]. Та хоча український законодавець і не визначив, що саме повинно змінитися, щоб мала місце новація, він, однак, чітко установив, що змінюватися не повинно: відповідно до ст. 604 ЦК України новація може мати місце тільки «між тими ж сторонами». Інакше кажучи, з погляду ст. 604 ЦК України, чим би не була новація, вона не може бути заміною сторони. Це положення і в науці вітчизняного цивільного права сприймається як аксіома, без доведення (див.: [6, с. 18; 16, с. 284–285; 17, с. 117; 18, с. 453]). Проте, на наш погляд, це положення підлягає обговоренню, і оскільки воно є фактично єдиною вказівкою вітчизняного законодавця (хоча й зробленою методом виключення) стосовно того, що саме має змінюватися при новації, то й аналіз поняття новації слід розпочинати саме з цього положення.

Підхід, згідно з яким заміна сторони зобов'язання не є новацією, властивий для деяких країн, в яких цивільні кодекси розроблялися на основі Модельного цивільного кодексу для держав-учасниць СНД (прийнятого Міжпарламентською Асамблеєю держав-учасниць СНД 29 жовтня 1994 р.). До таких країн, зокрема, належать, Білорусь (див. ст. 384 ЦК Білорусі), Вірменія (див. ст. 430 ЦК Вірменії) та Російська Федерація (див. ст. 414 ЦК РФ). Натомість в усіх інших країнах новація або (а) взагалі не згадується в цивільному кодексі як окрема підстава припинення зобов'язання (Німеччина) або (б) включає в себе заміну сторони (сторін) (Франція, Мальта, Латвія, канадська провінція Квебек, штати Каліфорнія і Луїзіана в США, Японія). Показовим є положення статті 1271 ЦК Франції, відповідно до якого «новація здійснюється трьома шляхами:

1) коли боржник приймає на себе нове зобов'язання перед кредитором замість попереднього зобов'язання, яке припиняється;

2) коли новий боржник замінює собою попереднього боржника, який звільняється кредитором [від обов'язку виконання];

3) коли в силу нової домовленості новий кредитор замінює собою попереднього, по відношенню до якого боржник звільняється [від обов'язку виконання]». Аналогічні визначення новації містяться в ст. 1868 ЦК Латвії, ст. 1179 ЦК Мальти, ст. 1531 ЦК Каліфорнії, ст. 1660 ЦК Квебеку тощо. Дещо остеронь стоїть ЦК Луїзіани: як слідує зі ст.ст. 1881, 1882 ЦК Луїзіани, новацією в цьому штаті не визнається заміна кредитора, на відміну від заміни боржника. У міжнародних документах, таких як Принципи УНІДРУА, Принципи європейського договірної права, Проект загальної системи підходів, новація не згадується як окрема підстава припинення зобов'язань.

Виявлена відмінність у потрактуванні новації в різних правових порядках закономірно породжує питання про причини і практичні наслідки кожного з підходів у розумінні новації, і, насамперед, – про причини та практичні наслідки вітчизняного підходу. На перший погляд, може здатися, що пояснення вітчизняного підходу криється в тому, що в українському цивільному

праві для заміни сторін існують спеціальні інститути – відступлення права вимоги (для заміни кредитора) і переведення боргу (для заміни боржника). Однак таке пояснення не можна визнати цілком переконливим, адже в деяких правопорядках паралельно співіснують і новація, що може полягати в заміні сторони, і механізми відступлення права вимоги та переведення боргу. Насамперед, це стосується правопорядків, які належать до англо-американської правової сім'ї. Як пояснює Л. Дюхайм (Lloyd Duhaime), головна відмінність між відступленням права (*assignment*) і заміною кредитора шляхом новації (*novation*) полягає в тому, що новація має місце у випадку домовленості всіх трьох сторін (первісного кредитора, нового кредитора і боржника), тоді як відступлення права вимоги є результатом домовленості двох сторін – первісного та нового кредиторів (хоч вона і набуває чинності тільки із моменту повідомлення боржника про заміну) [19]. Як хрестоматійний приклад новації в англо-американській літературі наводиться такий випадок. «Якщо А винен В £1,000, а В винен С £1,000, то новація матиме місце, коли всі троє погодяться на тому, що існуючі між ними зобов'язання припинилися, а замість них А приймає на себе обов'язок сплатити С £1,000» [20, с. 373]. Окрім того, результатом відступлення права є те, що новому кредиторові передаються лише права вимоги, які виникли з договору; натомість при новації новий кредитор перебирає на себе як права, так і обов'язки за договором. Цікаво, що міжнародні документи також розмежовують відступлення (тільки) прав (*assignment of rights*), переведення (тільки) обов'язків (*transfer of obligations*) і так зване «переведення договору» (*assignment of contracts*) в значенні передання іншій особі як прав, так і обов'язків разом (Chapter 9 PICC; Chapter 12 PECL).

Однак паралельне існування різних механізмів для заміни сторони властиве не тільки правопорядкам, що належать до англо-американської правової сім'ї, але також і деяким європейським країнам: яскравий приклад – ЦК Латвії. Так, глава 9 частини 4 (ст.ст. 1793–1810) ЦК Латвії має назву «Відступлення права вимоги (цесія)», а підрозділ 5 глави 10 (ст.ст. 1867–1880) має назву «Оновлення» і включає в себе норми про «оновлення», в тому числі шляхом заміни кредитора (див. ст. 1868).

Дискусія стосовно того, чи повинна новація включати в себе також і заміну сторони, буде цілком безплідною, якщо не з'ясувати, які практичні наслідки потягне за собою кожен із двох альтернативних варіантів вирішення цього питання. Зокрема, якщо допустити, що заміна кредитора можлива двома шляхами (шляхом цесії і шляхом новації), то чим ці два шляхи різнитимуться між собою в практичному сенсі? На наш погляд, різниця між ними така. Якщо кредитор замінюється через механізм новації, то це повинно означати, що первісне зобов'язання з первісним кредитором припинилося, а отже: а) припинилися всі акцесорні зобов'язання, які забезпечували його виконання; б) боржник у новому зобов'язанні не може посилатися на заперечення, які могли б мати місце у зобов'язанні первісному (варто уточнити: боржник не може висувати проти вимоги кредитора ті заперечення, які він міг би висунути стосовно вимоги первісного кредитора); в) боржник не має права пред'явити для зарахування проти вимоги нового кредитора свою зустрічну вимогу до первісного кредитора. Якщо ж заміна кредитора відбувається шляхом цесії, то первісне зобов'язання залишається в силі, а, отже, маємо прямо протилежні наслідки: а) акцесорні зобов'язання не припиняються; б) боржник має право висувати проти вимоги нового кредитора ті заперечення, які він мав проти вимоги первісного кредитора; в) боржник має право пред'явити для зарахування проти вимоги нового кредитора свою зустрічну вимогу до первісного кредитора.

У класичному праві Давнього Риму єдиною можливим був перший варіант (див. п. 1.1.3), натомість за чинним ЦК України (зважаючи на положення ст.ст. 514, 518, 522, 603) єдино можливим є другий варіант. Однак досвід зарубіжних країн, на наш погляд, засвідчує, що загальним засадам приватного права більше відповідає така регламентація, за якої сторони можуть обирати, який спосіб для заміни сторони в зобов'язанні більше відповідає їхнім інтересам. Особа, яка вступає до вже існуючого зобов'язання, часто не знає про ті заперечення, які можуть бути висунуті проти неї (або ті заперечення, які вона сама може висунути проти контрагента), позаяк такі заперечення ґрунтуються на відносинах між первісними сторонами, в яких ця особа участі не брала. Відповідно, вступаючи до зобов'язання

за таких умов, особа приймає на себе істотно більші ризики (пов'язані з невизначеністю щодо усіх можливих заперечень), аніж у випадку, якби діяло правило про те, що із заміною сторони втрачають чинність усі заперечення, засновані на відносинах первісних сторін. Значені ризики, певна річ, негативно впливають на оборотоздатність майнових прав вимоги, що виникають із зобов'язань, адже роблять такі права менш певними і тому – менш привабливими для потенційних «набувачів». Але разом із тим «неризиковий» механізм заміни сторони не можна визнати беззаперечно доцільнішим, адже ситуацію можна проаналізувати і з зовсім іншої точки зору – із точки зору первісної сторони, яка залишається в зобов'язанні незмінною. Очевидно, якщо, приміром, боржник мав заперечення проти вимоги первісного кредитора, а після заміни його новим кредитором втратив можливість пред'являти такі заперечення, то становище боржника після заміни істотно слабшає. Відповідно, таке ослаблення має визнаватися допустимим тільки за волевиявленням самого боржника (на противагу праву, за яким заміна кредитора не потребує згоди боржника (ст. 516 ЦК України)).

Таким чином, на нашу думку, доречною видається диверсифікація способів заміни сторони у вітчизняному цивільному праві. Така диверсифікація має бути досягнута шляхом розширення обсягу поняття новації: новація повинна охоплювати собою, в тому числі, зміну суб'єктного складу зобов'язання, але тільки таку зміну, яка відбувається за домовленістю трьох сторін (первісного боржника, первісного кредитора та нового боржника або кредитора). Тим більше, що для такої диверсифікації є «вакантийний простір» у вітчизняному ЦК: так, у статтях 512–519 йдеться буквально про передання тільки «прав кредитора», що відповідає поняттю *assignment of rights* (відступлення прав); у статтях 520–523 йдеться про «переведення боргу», що відповідає поняттю *transfer of obligations* (перенесення зобов'язань); натомість ЦК України не містить положень про механізм, який у європейських міжнародних документах має назву *assignment of contracts* (відступлення договору) і передбачає передання третій особі одночасно як прав, так і обов'язків сторони за договірним зобов'язанням. Аналогом цього механізму у вітчизняному праві і має стати заміна сторони зобов'язання через новацію.

Тим паче, що дедалі більше взаємопроникнення українського і європейського економічних просторів неминуче ставить перед вітчизняним законодавцем задачу гармонізації національного цивільного права із загальноєвропейським правовим простором. Незважаючи на чинну редакцію положень ст. 604 ЦК України, вітчизняні суди вже сьогодні стикаються із необхідністю вирішувати справи, в яких новація розуміється значно ширше. Особливо це стосується справ з іноземним елементом. Яскравий приклад – справа № 904/373/14, що розглядалася ВГС. У постанові вітчизняного суду так описано договір, щодо якого виник спір: «Між позивачем, Каргілл Файненшл Сервісез Інтернешнл, Інк. (Cargill Financial Services International, Inc.) (первинний кредитор) та Центрагаз Холдінг АГ (Centragas Holding AG) (новий кредитор) укладено договір про новацію (переуступку) та реструктуризацію, згідно з пунктом 1.1 якого первинний кредитор та новий кредитор погоджуються на передачу від первинного кредитора новому кредитору шляхом абсолютної передачі всіх прав первинного кредитора та вигод за існуючими фінансовими договорами» [21].

Висновки. Спроби відмежувати новацію від простої зміни умов договору за об'єктивним критерієм (а саме: за характером відмінностей між первісним та новим зобов'язаннями) не дають бажаного результату, адже вищі судові інстанції подеколи не визнають новацією навіть ті випадки, коли первісне і нове зобов'язання відрізняються за своїм предметом. Це дає підстави для висновку про те, що критерій відмежування слід шукати у сфері суб'єктивного – таким критерієм має слугувати намір сторін учинити новацію.

З урахуванням досвіду зарубіжних країн, а також положень міжнародних документів норми вітчизняного законодавства доречно змінити таким чином, щоб новація охоплювала собою також і заміну сторони. У такому випадку заміна сторони шляхом новації буде відрізнятися від заміни сторони шляхом відступлення права вимоги або переведення боргу за двома критеріями: за підставою виникнення (у першому випадку необхідна згода трьох осіб) та за правовими наслідками (при новації втрачається можливість висувати заперечення, засновані на стосунках зі стороною, яка вибула).

Список використаних джерел:

1. Грачева Е.А. Новация: понятие, содержание и форма / Е.А. Грачева // Гражданское право. – 2008. – № 2. – С. 33–36.
2. Иванова А.Ю. Участие нотариуса в новации обязательств / А.Ю. Иванова // Имущественные отношения в Российской Федерации. – 2013. – №. 11. – С. 63–68.
3. Мурзин Д.В. Новация в российском договорном праве / Д.В. Мурзин, Н.Ю. Мурзина // Актуальные проблемы гражданского права : сборник статей ; под ред. С.С. Алексеева. – Москва : Статут, 2000. – С. 148–192.
4. Новицкий И.Б. Общее учение об обязательстве / И.Б. Новицкий, Л.А. Лунц ; ВИЮН МЮ СССР. – Москва : Гос. изд-во юрид. лит., 1950. – 416 с.
5. Ситников Д. Уступка права требования, новация и иные альтернативные способы досудебного урегулирования споров, связанных с взысканием задолженности / Д. Ситников // Имущественные отношения в Российской Федерации. – 2011. – № 2. – С. 95–100.
6. Тупицька Є.О. Новация боргу у позикове зобов'язання за законодавством України / Є.О. Тупицька ; Національний університет «Юридична академія України ім. Я. Мудрого». – Харків : ФІНН, 2012. – 160 с.
7. Шиловост О.Ю. Прекращение обязательства новацией / О.Ю. Шиловост // Российская юстиция. – 1996. – № 8. – С. 15–17.
8. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01 лютого 2012 р. у справі № 6-43138св11 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21429263>.
9. Постанова Вищого господарського суду України від 16 травня 2012 р. у справі № 5004/2440/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24175270>.
10. Постанова Вищого господарського суду України від 16 січня 2013 р. у справі № 1/25/5022-284/2012 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28691297>.
11. Постанова Вищого господарського суду України від 15 квітня 2010 р. у справі № 10/407/09 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9276250>.
12. Постанова Вищого господарського суду України від 18 жовтня 2012 р. у справі № 5011-36/4786-2012 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26508958>.
13. Постанова Вищого господарського суду України від 15 листопада 2012 р. у справі № 5011-7/5222-2012 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27540256>.
14. Постанова Вищого господарського суду України від 11 листопада 2015 р. у справі № 904/10449/14 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53395044>.
15. Постанова Верховного Суду України від 14 березня 2011 року у справі № 3-9гс11 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14887468>.
16. Боднар Т.В. Договірне право України. Загальна частина : [навч. посібник] / [Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.] ; за ред. О.В. Дзери. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
17. Міхно О.І. Припинення договору за цивільним законодавством України / О.І. Міхно. – Київ; Харків : ТОВ «Оберіг», 2009. – 224 с.
18. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За ред. проф. І.В. Спасиво-Фатеевої. – Т. 7 : Загальні положення про зобов'язання та договір. – Харків : ФОП Лисяк Л.С., 2012. – 736 с.

19. Duhaime, L. Restraint of Trade, Assignment, Novation & Frustration [Electronic resource] / Lloyd Duhaime // DUHAIME'S CONTRACT LAW. – Retrieved from : <http://www.duhaime.org/LegalResources/Contracts/LawArticle-91/Part-6-Restraint-of-Trade-Assignment-Novation-Frustration.aspx>.

20. Oxford Dictionary of Law [Text] / Edited by Jonatan Law, Elizabeth A. Martin – New York : Oxford University Press, 2009. – 602 pp.

21. Постанова Вищого господарського суду України від 09 жовтня 2014 р. у справі № 904/373/14 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40867956>.

